

să primească, totodată, și sensul secundar (devenit apoi exclusiv) de „sat, așezare“. Această societate e armata de graniță, organizată, astfel, de Dioclețian și Constantin cel Mare, care seamănă aproape întru totul cu sistemul de „Militärgrenze“ al Împărăției Habsburgice. Într'adevăr, după reformele celor doi împărați romani, armata romană de la frontiere nu era altceva decât o *miliție* formată din soldați-țărani, fiecare cu moșia lui, în schimbul căreia avea datoria apărării hotarelor. În această organizație militară, postul de comandă, cartierul corpului de trupă se numea *fossatum*¹.

Este evident că acest post de comandă — *fossatum* — trebuia să fi fost așezat într'o comună oarecare, din centrul teritoriului, apărat (și cultivat) de oamenii aceluși corp². Pentru aceștia, deci, *fossatum* pur militar de la început a trecut repede și ușor la celalalt sens, de comună, *sat*. Pentru dâșii, de fapt, era și unul și altul.

Că analogie, e interesantă numirea de „comandă“, ce se dă de locuitorii grănițeri din Bănat, „primăriei“.

C. DAICOVICI.

Briboi, priboiu.

Adunând material pentru o terminologie a instrumentelor chirurgicale folosite în medicina populară românească, aflai dela d-l Prof. C. Lavea că Românii din Scheii Brașovului numesc „un instrument pentru scoaterea măselelor“ *briboi*. Părintele Ioan Prișcu din Brașov a avut bunăvoința să-mi trimeată un exemplar din aceste instrumente ieșite din uz și, confirmându-mi numirea de *briboi*, să-mi comunice și numele său nemțesc: Englischer

¹ Vezi Th. Mommsen, *Das röm. Militärwesen seit Diocletian* [Ges. Schr. VI, p. 209]; R. Grosse, *Röm. Militärgeschichte...* p. 66. — Φοσάτων (Fossatum) se numea și un castel lângă Durbur în Moesia Inferior [Procop. *De aedif.* 307, 42; RE. s. v.].

² De nu era așa, în scurt timp se forma o mică așezare cetățenească.

Zahnschlüssel. Instrumentul e alcătuit dintr'un mâner de lemn negru orizontal; în el este înfiptă vertical o tijă de oțel, lungă de vre-o 15 cm.; extremitatea ei este plată și se abate lateral de la linia verticală în „baionetă“; această extremitate poartă lateral un cârlig recurbat, mobil în jurul axei verticale. Intreg dispozitivul acesta de la extremitate este perfect adaptat pentru a prinde măseaua cu vârful cârligului de partea linguală a gâtului măselii și cu extremitatea plată, — ca punct fix, — partea bucaia. Prin întoarcerea mânerului prins în pumnul operatorului, — acțiune de manivelă, — se luxează măseaua în afară. Cheia aceasta nu-i un instrument popular, ci se folosea de chirurși și bărbieri, deci făcea parte din arsenalul chirurgiei științifice. A fost construit de chirurgul englez *Benjamin Bell* în jum. a 2-a a secolului al XVIII-lea. (Cf. Sudhoff, *Gesch. d. Zahnheilkunde*, p. 184).

Cheia engleză va fi fost adusă în Brașov între jum. a doua a sec. XVIII și începutul sec. XIX, de bunăseamă de chirurși sași, cari în nici un caz nu aveau pentru ei un termen de origine slavă¹. Deci numirea de *briboi* trebuie să fi fost luată de Scheieni din altă parte. Găsind în „Comoara satelor“ 1927, p. 120 termenul de *priboiu* pentru un alt instrument chirurgical, — de astădată veterinar, — „instrument de fier cu care găuresc, se înseamnă urechile la miei“ [Ciufud, — com. de preotul S. Frățilă] și cunoscând tot din Brașov o plantă (germanium alpestre) numită *briboi* (Panțu, „Plantele“, p. 26) am căutat să stabilesc legătura semantică între numirile *briboi*, *priboiu* pentru obiecte atât de heterogene.

1. *Briboiu* (fierărie), v. *priboiu* [Dicț. Acad.]. — *Priboiu*². Werkzeug der Sattler, Böttcher, Schmiede zum Lo-

¹ Păr. *Prișcu* mai adaogă că „alt instrument cu numele *briboi* nu cunosc“. După cum m'am putut convinge, căutând în fișele Muz. l. rom. din Cluj, termenul de *priboiu*, *briboi*, pentru „Englischer Zahnschlüssel“ nu e folosit în vre-o altă regiune românească.

² *Priboiu*, pilituri de pe un pitac (gologan) de armă foarte ruginit (cu mult sulfat de cupru) ce se dă de băut oamenilor cari si-au rupt vre-un os [Sez. V. 119. 8]

chen von Leder, Eisen, etc.: Durchschlag, Durchschlag-eisen. Et. Vgl. nslav. *preboj*, poln. *prezboj* „Durchschlagen“, nslov. *prebojec*, russ. *probojnikă* „Durchschlageisen“ [Tiktin]. — *A priboi*, percer, perforer; *priboire* action de percer, de perforer [Damé]. — In fișele Muz. I. rom. an. găsit priboiul atestat pentru tot teritoriul dacoromân ca instrument pentru găurit fierul. „Un fir ascuțit cu care fierarul face borte în alt fier încălzit“ [Șez. V, 119, 8]. — *Priboiaș*: „Chimerașul mi-l vărsă, Priboiașul mi-l lua, Gălbinași că-mi găuria“ [Mat. folcl. 47]. — *Priboi* (Dâmbovița).

Fixez definiția din Pietroșița: „Un ciocan ascuțit, cu care găurește șinele și altceva la fierărie“. De fapt acest „ciocan“ nu-i altceva decât un cuiu foarte mare, cu vârful îndoit cu 90° față de cotor, alungit și ascuțit, asemănător unui *cap de cocostârc* cu ciocul său lung și ascuțit; este instrumentul comun care se poate vedea la orice fierar. (In Giurgiu și azi se zice *priboi* la un cuiu mai mare). Comparând „cheile“ de scos măsele din sec. XVI (cf. Sudhoff, op. cit. p. 153 și 154), din cari s’au dezvoltat mai târziu „cheile englezești“ construite de *Bell*, găsim unul din cei doi cruri ai lor absolut asemănător unui astfel de *priboiu*, forma „cap de cocostârc“. Dacă avem în vedere că mica chirurgie populară eră exercitată mai ales de fierari, măiestrii în scoaterea măselelor, e ușor de înțeles că în Brașov numirea instrumentului comun de fierărit s’a transmis asupra vechilor chei de extracție dentară și a rămas prin puterea inerției și pentru cheile englezești mai moderne, cari nu mai au nici o asemănare cu *priboiul* original.

Cât pentru trecerea numelui de *priboiu*, — instrument de făcut găuri, — asupra cleștelor moderne de perforat urechile vitelor (Ciufud), legătura semantică e evidentă.

2. *Briboiu*¹, *Fratele briboiului* (Brașov), *Geranium*

¹ *Priboiu*, *Veronica beccabunga* (germ. *Bachbunge*), termen folosit în Banat, n’are nimica de a face cu *priboiu*, *briboiu*, *geranium*. Numele său obicinuit în celelalte regiuni e *priboinic*, *briboinic*, *bribornic*, *bribovnic*, *bobovnic*.

alpestre [Panțu].—*Priboiu*, *Geranium macrorrhizon*; Dik-wurzeliger Storchnabel [Marian Serb. II, 277; Mangiuca, Cal. 1883, ap. ; Tiktin]. — Fructul geraniaceelor seamănă cu un cioc de cocostârc (Storchnabel! *Prodan* dă și numele românesc de „Ciocul cocostârcului“) sau cu un cuiu ; e așezat oblic față de tija plantei. Asemănarea cu forma primitivă a instrumentului de fierar e evidentă¹.

VALERIU L. BOLOGA.

Voină.

Cuvântul se găsește la Damé, *Nouveau Dictionnaire Roumain-Français*, cu indicația [Trans.] : „nouveau marié; la Frâncu-Candrea, *Rotacismul la Moși și Istrieni*, p. 65 : „un bărbat tinerel de curând însurat“; la Mândrescu, *Literatură și obiceiuri poporane*, București, 1892, p. 111, unde are înțelesul de bărbat, d. ex. :

„Măi nevestă cu chindeu,
Cum o duci cu voina tău?“

și la Teodorescu, *Poezii populare române*, București, 1885, p. 86 :

„Iar ea le grăia :
— Nu mi-e frățior,
Nici nepot de sor,
Ci-i drag voinea-al meu“...

și înseamnă logodnic, deoarece câteva rânduri mai jos fata vorbește de nunta ei.

¹ Amintesc că am mai găsit pentru *priboi* :

1. Deal tinos [*Densusianu*, Tara Hattegului]. — Loc rău, stâncos, de trecut numai cu piciorul (Hateg). — Germ. „Reute“ [Alexi], loc care trebuie ameliorat. — Adaog că planta *geranium macrorrhizon*, *priboiu*, crește în catena sudică a Carpaților pe „stânci, dărâmături de stânci“ [*Prodan* „Flora“, Cluj 1923, pag. 669].

2. Un joc cu lăutari [*Pamfile*, Jocuri III, p. 10]. Pamfile nu dă amănunte.

3. Germ. „Wasserwirbel“ [Barcianu].

4. A *priboi* „könen“